

IRODALMI VÁLSÁG — TÁRSADALMI VÁLTOZÁS

IRODALMI PROBLÉMÁKRÓL beszélünk; de kit érdekel ma a „tisztá“, az „öncélú“ irodalom? Az Író kilép elefántcsonttomyából; jobban fél ettől a megrendült lakástól, mint a világ és a társadalom viharaitól. Talán Babits Mihály volt az utolsó, kiben még élt a „tisztá“ irodalom eszménye és a klasszikus mérték, utána már csak zűrzavar következik, vad szubjektivitás, szemérmetlen ösztönösség s mértéktelen kitárulkozás, mindez pedig az irodalom „társadalmiasodásának“ kíséretében. A tisztá és az Öncélú irodalom már nem kell senkinek..., vajjon a közönség fordult el tőle, vagy maguk az írók készítették elő ezt a nagy társadalmi változást? Nincsen többé irodalmi válság és társadalmi válság egymás nélkül, egyik a másikból következik, egyik a másikban tükrözik. S ez a kettős válság egyben a Mű válsága is. Az író elárulja, elhagyja a Művet s beáll a társadalmi küzdelmek sorába. Vajjon hogyan tér vissza onnét, győzelmesen? vagy pedig alámerül a csaták és a változások roppant áradatában?

Íme, röviden talán így áll az irodalom és társadalom kölcsönhatásának ügye. Így volt ez egész Európában, így van ez ma Magyarországon. S mert Magyarország kisebb ország s mert a magyar társadalom kisebb és más, mint az általános európai, ezért nálunk ez a válság erősebb és érezhetőbb. Elvégre ennek az országnak sorsa műveltségének állásával azonosult. Egy jobbik Magyarország a területi és politikai valóságokon túl sokkal inkább élt írói vágyaiban, mint a reális társadalom valóságaiban. A magyar írók és a magyar irodalom minden belső problémája így emelkedett mindig történelmi jelentőségűvé. Ma a magyar történelem és politika felszíne alatt roppant társadalmi változások és kérdések izzanak. 1930 óta ez az ország, ez a társadalom a szüntelen változás, levés állapotában van. Ma még senki sem tudja, merre vezetnek ezek a változások és társadalmi alakulások, melyek egy amúgy sem erős, organikus társadalmat rengetnek a folytonos izzás belső lázaival. Mindehhez hozzájárul még az európai helyzet s a magyar problematika sok összeszövődése, kapcsolata. Merre vezetnék ezek az összefüggések és változások? — ma alig tudhatjuk. De annyit érzünk, hogy az íróknak kevés a részük bennök. Már legalább is azoknak, akikben tudatosan, öntudatlanul benne él ennek az országnak lelkiismerete, öntudata. Az ilyen lelkiismeretű író visszahúzódik a változásoktól s szerepe tulajdonképpen egészen negatív,

jelentéktelen. A mai társadalmi változások egészen más irányban történtek, mint ahogy az írók szeretnék volna. Az írókban nem a reális, uralkodó társadalom lelkiismerete mozdult meg, hanem magányos felismerések kértek bennük szót maguknak. Az író lássa jól, lássa rosszul az ország és a társadalom kérdéseit, semmi részt sem vett a mai társadalmi helyzet előkészítésében. Legfőljebb csak annyiban, hogy a benne felriadt nyughatatlanság, változtatási ösztön ragályként hatott, terjedt tovább. De ezek a későbbi hatások olyanok-e, hogy az író vállalja, vállalhatja-e a velük való azonosságot? Itt tehát két Magyarország áll és fejlődik egymás mellett, kezdetben egymással párhuzamosan, később sokban egymás ellen: az írók Magyarországa és a társadalomé. Az író természetesen kisebbségben marad a társadalommal szemben. A társadalom sem vállalja az írókkal és eszméikkel való azonosságot. Hiszen talán így volt ez mindig vagy legalább is igen sokszor a magyar irodalom és társadalom történetében. Ezért kellett a magyar íróknak mindig egy jobbik Magyarországhoz fordulniok és a jövőhöz bánatosan, magányosan, de annál nagyobb büszkeséggel fellebezniök. S a jövő mindig az íróknak szolgáltató igazságot. Így lesz ez most is? A régi nagy példák, melyekre most gondolunk, könnyű volt a dolguk. Régen a magyar író magányos volt, magányos eszméivel s művével egyaránt. Amire hivatkozhatott, az éppen az eszme és a mű magánya volt. A Mű! mely ma hiányzik... Az eszme, mely előkelő szomorúságban izzott a jövő felé... A mai író is a jövőt kérné maga mellé tanúságul, de többé nem ér reá, hogy Művet alkosson, nincsen ideje, hogy az eszmék és az örökkévalóság szféráiba emelkedjék, — minden idejét, összes gondolatait lefoglalja a rettenetes és csodálatos színjáték, a társadalom a maga meglepő s veszedelmes változásaival.

Az író ma tanúul kínálkozik a társadalmi változásokhoz. Nem is nagyon törődik vele, hogy a társadalomnak nincs szüksége reá. A mai társadalom nem nagyon tart igényt az írók szolgálataira. Sokkal nagyobb szüksége van pilótákra, gépkocsivezetőkre, szakemberekre, agitátorokra, társadalmi reformátorokra, mint írókra. Az író ereje elhanyaglik, kedve fogy. A társadalom más irányba fordult s többé nem érdekli a Mű; eszméket nem az íróktól szerez s nem tiszteli többé alkotásait. Az író így elszigetelődik s egyre inkább tudatára jó jelentéktelenségének és felesleges voltának. Nem éppen személyében, hanem inkább megszületett vagy meg nem született műveiben. A Mű belső válsága itt hogyan jelentkezik? A társadalom közönye közepét nem születhet zárt és biztos írói alkotás. Tulajdonképpen sosem volt, sosem lehetett „tisztá“ és „öncélú“ irodalom. Akárhogyan is, az író mindig valami adott társadalmi helyzet, társadalmi gondolat és magatartás, korszak, ízlés megjelenítője volt. Az már más kérdés, az erő, a szépség és a szellemi szárnyalás ügye, hogy emelte fel a konkrét helyzetből született Művet az örökkévalóság és maradátság szférájáig. Csak biztos, befejezett és zárt társadalmakban születhettek „klasszikus“ alkotások. A „klasszicitás“ nem független termék, de a társadalmi biztonsággal egyesült szellemi biztonság kifejezése. A mai író tehát semmiképpen sem „klasszikus“ jelenség. A társadalmi helyzet alapjaiban rendítette meg a tiszta esztétikum hitét és hitelét. A társadalmi válságból megszületett a program-irodalom, melyről különben a régi „tisztá“ irodalom hívei azt tartják, hogy művésziességében jóval mögötte maradt az „öncélú“ vagy „klasszikus“ irodalmi kifejezőmódnak. A társadalmi válság, változás irodalma így lesz „romantikussá“; sehol semmi biztonság és megbízható szellemi mérték, mely után az író igazodhatik; hát úgy véli jónak, ha reábizza magát saját ösztöneire; sőt néha ezt az ösztönt a legmagasabb mértékül emeli önmaga, esetleg a társadalom, a nemzet fölé. De ez már a hivatottsági érzés vagy az elbizakodottság kérdése, szinte orvosi eset és nem irodalomszociológiai probléma. Az író figyelmét teljesen meg-

ragadja a társadalmi válság színjátéka s nem egyszer maga is szerepjátészónak jelentkezik, ha meg nem, úgy teljes lelkesedéssel szenteli magát hivatásának, melynek fontosságát különben a társadalmi felelősségvállalás erkölcsi indokaival is igazolja, hogy a társadalmi tények, jelenségek feljegyzője, figyelője, krónikása legyen. Az író többé nem teremt új világot; elég számára, ha jól-rosszul megrögzíti a társadalom jelenségeit, a különféle folyamatokat.

Biztosan nem járunk messze az igazságtól, ha azt mondjuk: ma szinte minden író „chroniqueur“, társadalmi és emberi helyzet kommentátora. A fiatalabb írói nemzedék versben és prózában szinte egészen ilyen szerepben jelentkezett, ez a szerepvállalás adja jelentőségüket s indokolja tekintélyüket. S az idősebbek is mintha odahagynák a Művet, nem nézhetvén tétlenül a fiatalabbak kronikóri, kommentátori forgolódását. Lám, Móricz Zsigmond is megirigyelte ezt a társadalmi-írói szerepet s ahogy jóval előbb Ignótus, avagy a fiatalabb Ignótus vagy Hevesi András szerepeltek a budapesti városi polgárság helyzetének kifejezői és megrögzítőiként, úgy áll oda most Móricz Zsigmond a népies politikai-társadalmi irányzat élére. Hiszen egész írói iránya úgyszólván eléggé megindokolja ezt a szerepvállalást: a nép Írója, a nép megjelenítője, helyzetének megrögzítője volt már jóval előbb is a maga hatalmas eszközeivel. Kosztolányi vagy Babits aggódva húzódtak félre e társadalmi hivatásvállalás elől; s ha Kosztolányi éles és intő szavakkal még elítélhette az író politikai és társadalmi szereplését, a maga külön szigetén kitartó Babits Mihályt szenvedő s emelkedett élete végső szakában már elérte ez az áradat s hevesen ostromolta menedékét. Babits klasszikus s európai irányának nincsenek folytatói; az új társadalmi irodalom egyes képviselői támadhatták eleget, a népies irány vezető egyéniségei — akár tehetségük, akár személyi kapcsolataik révén — már régen benn voltak az ostromlott terület védfalai mögött... S maga Babits Mihály sem vonakodott tőle, hogy a tehetség s az irodalom jogcímén elismerje a népies-társadalmi irány képviselőit. Mert közben a klasszikus európai-esztétikai irodalom epigonjai elkoptak és elhalkultak mellőle. Csakhogy Babits Mihálnál, aki élete utolsó írásaiban, vallomásaiban a régi történelmi magyar műveltség, a latinosság és a történelmi középosztály szellemi örökösének, folytatójának érezte magát, egyedül a tehetség s az írás értéke döntött, — aminek különben óriási a jelentősége a társadalmi-népies irány tekintélyének növekedtében az európai s klasszikusan orientáltak között is,— addig a következő nemzedékeknél s az új, felemelkedő társadalmi igényeknél már sokkal fontosabb volt a társadalmi és politikai állásfoglalás. A társadalmi és politikai hivatás hangoztatása és tudatos vállalása pedig természetesen elvonta az író a Műtől s a kronikóri, tanul, kommentátori mineműségebe szorította vissza. Amit különben az írók jórésze szívesen is vállalt; sőt mintha örülnének is ennek: a társadalmi-politikai-népies szerep felmenti hordozóját a Mű kötelezettségétől és bizonyágtételétől.

Innét van az, hogy a mostani irodalom többé nem mérhető egyéniségek vagy alkotások mértékeivel. Itt már egyedül a „kollektív“ mérték lehet az irányadó. Vagyis az, hogy milyen is a szerep, a hivatás értéke, jelentősége a társadalom, a közösség szempontjából és hogy miként vállalja az író ezt a társadalmi szerepet: becsületesen, hittel, vagy a mai szélesebb társadalom igényei és követelményei felé elhajladozón? Mert hiszen tudjuk, — s ezt előbb kiemeltük — hogy az író és reális, uralkodó társadalom közt ma alig van, alig lehet kapcsolat s az írói társadalom hivatásának az egyik legfontosabb kritériuma, mint tart ki az író magányában, önkéntes őrhelyén, ahogy egy jobbik világ felé vigyáz s a veszedelmekre figyelmeztet. Klasszikus mértékek nélkül, társadalmi kapcsolat és rezonancia híján a magyar író ma magányosabb, mint valaha volt. Az esztétikai és stílusmértékek teljesen meglapultak.

Az író ebben a magányban s elhagyatottságban egészen magára van utalva. Ember legyen a talpán, aki megállja a próbát. Nagyon nagy és erős természetnek kell lennie, akít nem ragad el az önkéntes és magányos hivatásvállalás pátozsa s nem késztet szabadságokra az ellenőrzés, a társadalmi és szellemi kapcsolatok teljes hiánya.

Így volt ez Európaszerte; az elmúlt húsz év a nagy szociális mozgalmak kora s az írók a maguk „szociális realizmusával“ tanúságot tettek Nyugaton a társadalmi fejlődés mellett. Nálunk a helyzet nehezebb volt, hiszen nincsen olyan társadalmunk, mely a fejlődés, a haladás s a szociális forrongás állandó lázaiban éghetett, mint Európa többi országai. Ezért teremtettek maguknak az írók szinte külön társadalmat, külön társadalmi eszményt. Európaszerte az ipari munkásságé volt a társadalmi változások előkészítése; az ipari munkássághoz csatlakoztak az írók is, akik kivándoroltak a polgári világrendből. Nálunk az írónak nem kellett kivándorolnia... Nálunk nem is volt „polgári“ társadalom, ipari munkásságunk pedig soká kívül állott a „nemzet“ körén. Hiszen a magyar iparosodás igazi fellendülése csak az elmúlt húsz év munkája volt. Addig az ipar nem is számított gyökeres „magyar“ jelenségnek... Történelmi és vezető rétegeink érdekeltsége elsősorban agrárjellegű volt; a magyar nép arca és jelleme földművelő, paraszti; társadalmunk nagy része még soká benne élt az ősi naturálgazdasági életformában, honnét csak mostanság kezdi kimozdítani az ipari civilizáció terjedő hatása. A magyar probléma tehát egyet jelentett az agrárlakosság problémáival. A társadalmi változások erővonalai erre felé mutattak. De az ország agrárlakosságát a különféle politikai rendszerek megmerevítették helyzetében s megóvták attól, hogy a szociális lázak a vidékre is áterjedjenek. Csak lappangva, mint bujkáló tűz, úgy terjedt a szociális nyugtalanság a vidéken s a különféle problémák megoldását is csak azok között a keretek között tarthatták megvalósíthatónak, melyeket az ország vezető rétegeinek történelmi öröksége, társadalmunk agrár-naturálgazdasági jellege úgyis készen előre megszabott. Az agrárlakosságot „megagitálni“ akaró különféle szellemi irányzatok így maguk sem jelentkeztek a forradalom s a felfordulás nyugtalanító jelmezeiben. Azok a szellemi és politikai irányok, melyek a magyar népet választották tárgyukul, mind a történelmi és hagyományos Magyarország mértékeit vállalták. Tulajdonképpen így tettek maguk a „falukutatók“ is. Mindnyájan a hagyományos Magyarországhoz szólnak s nincsenek forradalmi szándékai, nincsenek rendkívüli és mereven elhatárolt eszméik. A történelmi és hagyományos Magyarország nevelte őket, nem is akartak tőle sosem elszakadni. Csak bele akartak helyezkedni a nép nevében ennek pozícióiba, hogy a változást és a nyomott helyzet lazítását aztán ilymódon munkálják. A történelmi hagyományok öröksége és a szociális képzettség hiánya, a minden határozott szociális szemlélettől való idegenség tette azt, hogy ezek a „népies“ és „falukutató“ irányok annyira romantikusak, hiányzik belőlük minden tudományos és társadalmi előképzettség, eltökéltség; valójában mindentől a „jobboldali“ Magyarország termékei. Innen van az, hogy ma már ennek az iránynak veteránjai valósággal „reakciósakéként“ hatnak. Ma már idejüket múlták a „népről“, az „anyaföldről“, az „örök parasztról“ kongó tudománytalan publicisztikai frázisok, hiszen egyre világosabb lett a felismerés: ez a népies romantika mit sem változtat a nép, a parasztság helyzetén, ha nem ismeri fel a társadalmi fejlődés irányait, törvényszerűségeit, vagyis azt, hogy a parasztságnak végre Magyarországon is az ipari társadalmi lét irányában kell haladnia, civilizálódnia.

Húsz esztendő múltán megérték az 1920-as években kezdett és soká annyit támadott iparosítás eredményei. Világos, hogy a népfellegünköt csak az iparban helyezhetjük el; az is egészen nyilvánvaló, hogy az ipar nemcsak

az ország függetlenségének, biztonságának záloga, hanem egyben polgári-sodásunk, művelődésünk legnagyobb előmozdítója is. Nálunk csak későn, mostanra ismerték fel, akkor is csak kevesen ezt a törvényszerűséget s hogy fel nem ismerték, attól volt beteg az egész „népies“, „falukutató“ mozgalom, irodalmi irány.¹

Ugyanis az új irodalmi és társadalmpolitikai népiesség a maga romantikájában maradi és köldökszemlélő magatartás volt, mely elzárkózott Európától, az európai társadalmi fejlődés reánk is érvényes szabályaitól. A „népies“ író, a „falukutató“ regisztrált, de nem tudta, hogyan tegye azt és miért. A szerep elhibázott volt és hordozói bizonytalanul teljesítették. A társadalmi és az irodalmi feladatot összetévesztették. A paraszti lét, a paraszti nyomorúság és egyben a paraszti tökéletesség rousseau-i éldelése közben valósággal dogmává emelték a parasztságot. A paraszti eredet még máig is érdem és kiválóság, mely már egymagában is irodalmi tekintélyre képesít. A paraszti meglátás, a parasztságnak a magyar életszemlélet középpontjába való állítása pedig kötelező magatartás, mely magának teljes kizárólagosságot követel. A romantikus írói szerep ilymódon csak rövid ideig erjesztette a „népies“ mozgalmakat. Utóbb már minden paraszti és népies dolog dogmává merevült. Mindenütt másutt a szociográfia munkája elsőrendű tudományos kötelesség; nálunk romantikus irodalmi ösztönök és hevek kiélése lett. Elveszvéen a klasszikus mérték s nem lévén többé réteg, mely hordozza a klasszikus magyar műveltséget, a parasztimádat emelkedett eszménnyé és irodalmi divattá, mely anatómával sújtott minden kívülállót, ellenzőt. Ezek a szándékok nem gondoltak azzal, hogy így önmagában a parasztság nem lehet eszmény s az emberi tökéletesség végső fokmérője; csak kevesen jutottak a felismerésig, hogy az igazi népies eszmény a parasztság nevelése, emelése, sorsának javítása. Ma már az „örök paraszt“ frázisait szajkoló romantika maradi, retrográd princípium; az igazi népiesség viszont az, mely a haladást hordozó ipusztriális civilizáció eredményeiben szeretné részeltetni a magyar parasztságot. Hiszen maga a parasztság sem szereti az „örök paraszt“ eszményét, mely az ő haladására s fejlődésére váró lényétől teljesen idegen, míg a róla formáit idilli képek inkább kielégületlen városi emberek irodalmi vágyakozásait leplezik.

A társadalmi nyomatek, a birtokos rétegek ellenzése és ellenállása okozta azt, hogy a parasztkérdés soká a romantikus parasztszemlélet ábrándjaiban ringatózott. A népies irodalmi irány kétségtelenül felismerte a problémákat, de gyökerükig már nem akart elhatolni. Mert ugyan ki gondolt a népie irány hívei közül a részletekkel, ki törődött a közigazgatás és a nép viszonylataival, ki ismerte e nagy ambíciókkal indult írói nemzedékből az államigazgatás bonyolult gépezetét, amelyhez való nem értésen már annyiszor elbukott annyi reform? A népies irodalmi irány soká kívül állott minden mértéken, belső szellemi ellenőrzésen s hovatovább a népi kérdések megoldásának komoly vizsgálata helyett szertelen egyéni ambíciók, irodalmi vágyak s félbemaradt tehetségteüenségek kiélési területe lett. A „népies“ író típusa úgy nőtt fel irodalmi életünkben, mint vad bozót, mit senki sem gondozott. A „népies“ író mintaképe Ady és főképpen Szabó Dezső; Móricz Zsigmond java élete művének nincsenek követői, annál inkább újabb politikai, társadalmi, tehát nem művészi megnyilatkozásainak. A szabó-dezsősködés és adyskodás stílusban is, szemléletben is eluralkodott irodalmunkon. Most nem beszélünk arról, mennyiben volt igaza Kosztolányinak,

¹ Annyi haszna mindenesetre volt ennek az irodalomnak, hogy sokakban felébresztette a szociális összetartozás érzését olyan rétegek iránt, melyek szinte kikapcsolva a nemzeti életből, mindenkor a magyarság élettani rezervoárjai voltak. A felszabadított területeken ez különösen tanulságosan megfigyelhető. (Szerk.)

mikor Ady hatásától féltette irodalmunkat. Igaza volt, midőn kikelt az Ady-epigonok ellen, csakhogy ezzel a „tisztá“ irodalmi magatartással kikezdte a társadalmi reform ügyét is. Ady és Szabó Dezső költők, írók, romantikus, expresszív nagy egyéniségek, akik utánozhatatlanok. Nem is annyira művészi mivoltuknak akadtak követői, mint inkább frazeológiájukat és társadalompolitikai és faji hitvallásukat utánozták. Vagyis az epigonok nemzedéke tovább fokozta, folytatta azt az ihletést, azt az izzást, mely úgynem végsőkéig hevült e két egyéniségben. A társadalmi népiesség ügyéből így lett irodalmi ügy s így nem lett társadalmi és politikai tett. Ady és Szabó Dezső adhattak ihletést, indítást, de náluk igazán nem található meg a társadalmi átépítés alapelvei. A fiatal epigonok folytatták a népies izzást, ihletést, de nem akadt senki, aki a dolgok reális oldalát nézte volna. Így sikkadt el az irodalmi gyakorlatban az új népiesség sok szándéka, nagy kezdete. Említettük volt, hogy a „népies“, a „falukutató“ írók a hagyományos, a történelmi Magyarország kereteiből születtek. Így hát amennyire hívek voltak Szabó Dezső társadalmi, táji, faji és stiláris romantikájához, annyira nem valósíthatták meg például Adynak, az igazi Adynak társadalompolitikai gondolatait, melyeket Ady onnét kölcsönzött, amely oldal igazán nem volt rokonszenves az 1920-as restauráció megteremtőinek. Így indult meg az a folyamat, mely Adyt hozzáalkalmazta az 1920-as évek szelleméhez. Ez a folyamat máig is tart, mikor Adyt sokszor emlegetik nyilaskeresztes, nemzeti szocialista oldalról is sajátjuknak. A nagyon nagy költői egyéniség az egész nemzeté, pártkülönbség nélkül; de Ady nyilván nem tartozott volna, ha él és tudatosan halad, azokhoz a csoportokhoz, melyek annyit emlegetik. Adyból az 1920-as évek után máig is inkább csak a frazeológiája maradt — ugyan ki emlegeti már nagy és csodálatos verseit? Inkább hat Ady, az aktualizált politikus, a táji és faji kérdés felvetőjeként, a régi politikai és társadalmi végkövetkeztetések mellőzésével... Ady és Szabó Dezső romantikus és expresszív frazeológiája ma ott él és hat politikai köznyelvünkben; Gömbös Gyula és kora ezzel a nyelvvel élt és szónokolt; e romantikus nyelvezettel szemben teljesen hatálytalan minden klasszikus szabály és nyelvhelyességi logika, mivel az új társadalom többé már nem tartja egyebekben sem kötelezőnek magára — minden történelmi reminiscencia ellenére sem — a hagyományos Magyarország kötelezettségeit. Aminthogy logikus az a folyamat is, ahogy az irodalmi és társadalmi népiesség hívei, követői addig fejlődtek, hogy Gömbös Gyula politikáját támogatták és ennek adtak eszmei alapokat, kellékeket. A reális társadalom és az írók társadalomszemléletének ez a híres találkozása világosan bizonyítja, hogy az irodalmi népiesség nem rendelkezett határozott társadalomszemlélettel, mert különben nyilván nem lendült volna át a „szélsőbalról“ a „jobbaldali“, szinte a nemzeti szocialista politika vonaláig, mely különben igen sokat köszönhet az új népiesség szemléletmódjának, nyelvezetének. Az új népiesség a maga faji, táji romantikájával kiválóan alkalmas talaj a nemzeti szocialista ideák számára, aminthogy a mostanra már elhalt „új népiesség“ több kiemelkedő és temperamentumos egyénisége ott is talált végső elkötelezést.

A társadalmi-politikai irányvállalások és irányváltoztatások felől most térjünk vissza újra az íróhoz és a Műhöz, mely utóbbi szemmeláthatóan egyre kevesebb jelentőséggel bír az új népiesség köreiben. A „nép“, a „faj“, az „anyaföld“ pótolják írónknál a maguk romantikus hátterével a határozott társadalmi állásfoglalást. Így történt, hogy ezek az írók a szélsőbalról szinte észrevétlenül átkerülhettek rugalmas népies eszméik szárnyán a „jobboldalra“. A „nép“ az egyetlen mérték s a „nép“ szolgálata már magát a Művet jelenti. Egyes írók úgy érzik, hogy bennök jelentkezik a nép elnyomott géniusza. A „nép“ és a „faj“ nevében követelnek teret maguknak és

ítélkeznek nemcsak a mai magyar irodalom fölött, de elméleteik prokruszesz-ágyába szorítják egész régi irodalmunkat, mesterséges „mély-magyar“ és „híg-magyar“ elméleteket kreálnak s mi sem jellemzőbb erre az erősen szubjektív magatartásra, erre a szertelen romantikus magamutogatásra és szellemi nagyzásra, mint az, hogy — mintegy ösztönös aggódással — sietve elvetik, megrójják, gyalázzák Gyulai Pál kritikai magatartását, mintha a szigorú, nagy szellemárnytól máig is tartaniok kellene... A népiesség ilyenkor mint az abnormis nagyzás és a csak tudományos szemmel mérhető irodalmi idegroham ürügye jelentkezik. A klasszikus mérték, mint például Babits Mihályé, végletesen idegen ezektől a megnyilatkozásoktól, melyek — ahogy ez Németh László magatartásából is kiderül — saját igényeik szerint akarják megbontani a magyar irodalom egységes szemléletét s átalakítani azt mai irodalompolitikai és pártpolitikai igények szerint. Ennek az irodalmi típusnak jellemrajzához hozzátartozik még az is, hogy szertelenül exhibitionista, részletes intimitással ír családi dolgairól, felesége szüléseiről, gyermekei növekedéséről, barátai feleségeiről s mint az egész új irodalmi és társadalmi ízlés előhírnöke, szívesen fényképezted magát például nadrágtartóban ... Mindezen szertelen, követelő és szomorú jelentkezések mögött azonban mégis csak ott van a kispolgári felemelkedés igénye. Hiszen napról-napra látható az új népiesség mostani szerepe. A hajdani „baloldali“ és „forradalmi“ mozgalom ma kispolgári mozgalommá szelődött. Vezetőjeül hajdan gyakran ajánlkozott a jellegzetesen kis középosztályi szentimentális Herczeg Ferenc-követő Zilahy Lajos, aki ma a felemelkedő új kispolgárság egyik úttörője, ideológusa, szellemi táplálója, sokban talán átvezetője is egy újabb politikai és társadalmi magatartás felé. Ebben az esetben is világos az összefüggés, mint jutott odáig az „új népiesség“, hogy a mostani korszellelem s a nemzeti szocializmus magyarországi jelentkezései magukba fogadják eredményeit. A nép, a parasztság igényeiről ma mindig kevesebbet beszélnek. Viszont az új kispolgárság kedves írói az „új népiesség“ egykori írói megtévezve az erdélyi kisebbségi népies írókkal. Az új kispolgárság szívesen vállalja magáénak a népies ideológiát. Mi ennek a magyarázata? Rég panaszkodnak sokan, hogy az újonnan felemelkedett rétegeknek kevés a hajlandóságuk a klasszikus és történeti magyar műveltség iránt. Rég emlegetik, hogy e rétegek idegenül állanak szemben úgy az európai, mint a klasszikus magyar műveltség értékeivel. Bennök „korszerűtlen“, sőt „liberális“ termeteket gyanítanak, osztoznak Gömbös Gyulának a magyar XIX. századról mondott ítéletéből. Nemrég olvastuk a szépműltű erdélyi Pásztorúz című folyóiratban Babits Mihály „írók két háború közt“ című utolsó könyvének bírálatát, mely Babitsot egyszerűen „liberális“ írónak nevezi, egész művét veszedelmesnek és korszerűtlennek tartja, mert nincs közössége a mai eszmékkel és a faji gondolattal. Mindezt arról a Babits Mihályról kell olvasnunk a korszellelem és az új népiesség jegyében, akinél többet az utolsó időben kevés ember tett a magyar műveltség folytonosságáért s akinél hivebben senki sem őrizte műveltségünk nagy emberi és történeti értékeit... Az új kispolgári gondolkozás azonban gyanakvással figyeli a klasszikus műveltséget s benne korszerűtlen és veszedelmes jelenséget szimatol. Mindezt a nép nevében... Mint ahogy a „nép“ nevében történnek a mostani társadalmi változások is. Új rétegek, osztályok emelkednek fel szemünk láttára; talajuk nem a történelmi magyar hagyomány és nem a történeti-klasszikus magyar műveltség, hanem a korszellelem. Ez a változás azonban nem jelent strukturális átalakulást; a társadalom szerkezete változatlan maradt; a nép fiaiból senki vagy igen kevés emelkedhet fel ezután is; csak éppen a kispolgári réteg ült be olyan fontos pozíciókba, melyeknek kihatása irodalmunkra, szellemi életünkre félreismerhetetlen. Az új réteg mindent megtesz, hogy a népet a

saját képére és hasonlatosságára formálja. Vájjon milyen lehet ez a nevelés, ha tudjuk, mennyi és mily köze van az új rétegnek a történelmi-klasszikus magyar és európai műveltséghez?

Így változott, módosult a népiesség irodalmi frontja. De nemcsak az új népiességé. Ezek a változások nagyon hatottak az európai és klasszikus műveltség oldalán is. Miért? Mert fiatal irodalmunkban nincs senki, aki többé-kevésbé nem állana az új népiesség igézete alatt. S ez természetes is, hiszen bárhogy elsikkadtak is a problémák, az új népiesség nagy közösségi szerepet vitt, mikor a parasztkérdésre figyelmeztetett. Az új népiesség hatása ma általános, csak persze tovább módosul nemcsak a korszellem irányában, hanem az ipari és paraszti társadalmi fejlődés összefüggéseinek felismerése felé is. Aki „európai“ író, az egyre magányosabb. Európaiság és népiesség közt ott kezdődik az érintkezés, ahol eljutunk az ipari társadalmi törvényszerűségek méltánylásához. Közben azonban élt és volt egy másik „Európa“ is irodalmunkban. Az író, említettük, tanúul jelentkezik a kor nagy változásaihoz. Aki „európai“ író volt és nem népies, az is ilyen volt, csak tágabb volt a látóköre. Nem a Tiszazug vagy a Hajdúság kronikőreje volt, hanem Londoné és Párizsé. De mindenképpen krónikőr. A nemzedék szekondér típusú; nem teremt, csak szorgalmasan megfigyel és feljegyez. Ha tehetséges, még esetleg analizál is, a moderm angol és francia regény harmadkézből tanúul módszereivel. Az Európa felé fordult krónikőrből esszéista lesz, a szekondér műfaj törvényszerűségeivel és terheivel.

S vájjon a recenzens sem zavarodott ezek között az irányok és válságok között? Van-e joga valakinek gáncsolni az írókat e mai társadalom közepette? Vájjon az író nem kifejezője-e korának? S ebben talán benne van a jövő elítélkezése és elintézés mértéke is, mely majd egyszer e korra tekintvén, csak „korszerű“ jelenségeket lát mindenfelé, de nem lát sehol sem egyéniséget, sem művet, magányosan, büszkén, szépen, szabadon. Talán egyszer majd kitisztul e mai társadalmi válság és véle tisztul majd az irodalom is, mely majd újra megtalálja méltó szerepét. Az lesz majd a válság tisztulása, új fejlődés elindítása, ha visszanyeri szerepét a sok szenvedésben megnevesbedett ember és ha megjelenik a Mű és az Egyéniség.

GOGOLÁK LAJOS